

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13924657>

AVTOMOBIL YO‘LLARI-XALQ XO‘JALIGINING MUHIM TARMOG‘I

Xaydarov Javlon Sayfiddin o‘g‘li

izlanuvchi

Abduraxmonov Urol Nurmatovich

Texnika fanlari nomzodi, professor v.b.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti,

e-mail: u.abdurahmonov64@mail.ru

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada Respublikada zamonaviy avtomobil yo‘llar tarmog‘ining rivojlantirishi va uning xalq xo‘jaligidagi orni, iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati haqidagi ma‘lumotlar keltirilgan.*

***Kalit so‘zlar.** Transport, avtomobil yo‘llari, yo‘l-transport kompleksi, yo‘lovchi, yuk tashish transport kommunikatsiyasi, transport infratuzilmasi.*

Kirish. Ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmaning hal qiluvchi tarmog‘i bo‘lgan yo‘l-transport kompleksi iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda salmoqli ahamiyatga ega. Transport va transport kommunikatsiyalari O‘zbekiston Respublikasi xalq xo‘jaligi majmuasining (kompleksining) ajralmas tarkibiy qismi va ishlab chiqaruvchilar bilan iste‘molchilar, mamlakatlar va qit‘alar orasida bog‘lovchi qism bo‘lib, muhim iqtisodiy, ijtimoiy va strategik vazifalarni bajaradi. Ular mamlakatlar va hududlar orasida, ichki va tashqi bozorda yuzaga kelgan yangi omillar va yo‘nalishlarni hisobga olib, yuqori darajada transport ta‘minotini amalga oshiradilar. Iqtisodiy aloqalarning jadal rivojlanishi shunga mos holda yuk tashishni rivojlanishini taqozo etadi. Yo‘lovchilarni tashish jamiyat uchun zaruriydir, ijtimoiy ahamiyatga ega.

O‘zbekiston avtotransporti taraqqiyotining tarixi davomida, avtomobilchilar iqtisodiyot va aholining yuk tashishga bo‘lgan talabini, avtotransportning mumkin bo‘lgan imkoniyatlari va afzalliklaridan foydalanib ta‘minlab kelganlar. O‘zbekiston avtoyuk tashuvchilari, an‘anaviy ravishda, o‘zlari ko‘rsatayotgan xizmatlari sifati bilan respublika tashqarisida ham ma‘lumdir. Hozirda avtomobil

transporti respublikaning 85,0% dan ko‘proq miqdordagi yuklarini tashiydi, umumiy yuk aylanmasida uning ulushi 22,5% tashkil etadi.[1,2,3]

Kommunikatsiyalarning mamlakat hayotidagi muhim ahamiyatini e‘tiborga olib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti bir necha bor O‘zbekiston uchun kommunikatsiyalar muhim ahamiyatga egaligini ko‘rsatib o‘tgandi. Ta’kidlashicha: «Transport tarmoqlari va kommunikatsiyalarni rivojlantirish masalasi, O‘zbekistonning geografik joylashishining xususiyatlariga binoan, bandargohlarga va yirik transport uzellariga chiqishning yo‘qligi, ustivor, strategik, hayotiy ahamiyat kasb etadi. Kommunikatsiyalar tizimini rivojlantirmasdan O‘zbekiston kelajagi bo‘lmaydi va buni biz aniq tushunib yetishimiz kerak».

Hozirgi sharoitda xalq xo‘jaligining ko‘pchilik yirik sub‘ektlarini va mamalakat har bir hududining jo‘shqin va tinimsiz rivojlanishi yaxshi tashkil etilgan avtomobil yo‘llari tarmog‘i bilan mahkam bog‘langan. Aynan avtomobil yo‘llarga xos omillar, transportdan foydalanishni osonlashtirish va yuk tashishni arzonlashtirish, borgan sari iqtisodiyotning rivojlanishini belgilovchi omil bo‘lib qolmoqda.

Avtomobil yo‘llari O‘zbekiston xalq xo‘jaligining muhim tarmoqlaridan biridir. O‘zbekiston o‘zining geopolitik holatiga ko‘ra juda katta yuk tashish va hududidan yuklarni olib o‘tish (tranzit) imkoniyatlarga ega. Mamlakatning to‘g‘ridan-to‘g‘ri dengiz bandargohlarga chiqish imkoniyatlari yo‘qligi uning transport tizimining o‘ziga xos xususiyatidir. Ana shu holatdan kelib chiqib, O‘zbekiston transport infrastrukturasi hududiy transport tizimiga samarali rivojlantirish, qo‘shni hududlar bilan va dengiz bandargohlari bilan maqsadga muvofiq transport yo‘laklarini ochish masalalarini hal qilish mamlakatning rivojlanishi uchun zarur sharoit yaratishning muhim omillaridir.

Avtomobil yo‘llari tarmoqlarining holati, ularning umumiy uzunligi va shakli-shamoyili (konfiguratsiyasi) xalq xo‘jaligining yuk va yo‘lovchilarni tashishga bo‘lgan talabini qondiradi. Respublika avtomobil yo‘llari tarmoqlari rivojlanishining asosiy o‘lchamlari bo‘yicha MDH mamlakatlari orasida, shuningdek Markaziy Osiyoda ham, peshqadam o‘rinlarda. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida avtomobil yo‘llari tarmog‘ining uzunligi o‘tkazilgan xatlov natijalariga ko‘ra 209 496 kmni (umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llari – 42 869 km, xo‘jaliklararo qishloq avtomobil yo‘llari, shaharlar, shahar posyolkalari, qishloqlar va ovullar ko‘chalari – 141 882 km, idoraviy va inspektorlik yo‘llari – 24 745 km) tashkil etadi.

2017-2022 yillarda jami 80 531 km avtomobil yo‘llari qurildi, rekonstruksiya qilindi va ta‘mirlandi shuningdek, 1 265 dona ko‘priklar va yo‘l o‘tkazgichlarni rekonstruksiya qilindi va ta‘mirlash ishlari amalga oshirildi.[2,4]

O‘zbekiston Respublikasining xalqaro transport koridorlari hisoblangan xalqaro ahamiyatdagi A-380 “G‘uzor-Buxoro-Nukus-Beyneu” avtomobil yo‘lining 195 km, A-373 “M-39 avtomobil yo‘li-Guliston-Bo‘ka-Angren-Qo‘qon va Andijon orqali-O‘sh” avtomobil yo‘lining 140 km, M-39 “Olmaota-Bishkek-Toshkent-Termiz” avtomobil yo‘lining 179 km, M-37 “Samarqand-Buxoro-Turkmanboshi” avtomobil yo‘lining 71 km, “Qarshi-Shahrisabz” yo‘nalishidagi avtomobil yo‘lining 21 km qismlari rekonstruksiya qilindi.[2,4]

Qashqadaryo viloyatida barcha davlat dasturlari asosida 757,5 km yo‘llar ta‘mirlanndi, 17 ta ko‘priklar qayta qurildi: investitsiya dasturi asosida 19 km avtomobil yo‘llari, xalqaro moliya institutlari Saudiya taraqqiyot jamg‘armasi va Quvayt Arab taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan 4R87 “G‘uzor-Chim-Ko‘kdala” avtomobil yo‘lining 38 - 73 kmlarida 35 km avtomobil yo‘li foydalanishga topshirilishga topshirildi./3/ Prezidentimizning 2022 yil 28 dekabrda tegishli qaroriga asosan bugungi kunda avtomobil yo‘llari tizimini yaxshilash bo‘yicha xalqaro moliya institutlarining 834,5 mln dollarlik 5 ta loyiha amalga oshirilmoqda. Bu orqali 2026 yil yakuniga qadar respublikada 993,4 km uzunlikdagi, jumladan 754 km sement-beton qoplamali va 239 km asfalt-beton qoplamali jahon standartlariga javob beradigan avtomobil yo‘llari to‘liq foydalanishga topshiriladi. Shuningdek, 2023-2027 yillar davomida 920,9 mln dollarlik 5 ta loyiha amalga oshirilgan holda, 177 km uzunlikdagi magistral va 1 947 km uzunlikdagi mahalliy ahamiyatga ega yo‘llar ta‘mirlanib, foydalanishga topshirilishi rejalashtirilgan. [3,4,5]

Yo‘l tarmoqlarining dasturiy tadbirlari yagona modernizatsiyalashgan (yangilangan) avtoyo‘llar tarmoqlarini shakllantirishga va uni Yevropa va Osiyoning xalqaro ahamiyatga ega avtomobil yo‘llari tizimiga birlashtirishga (integratsiyalashga) yo‘naltirilgan.

Avtomobil yo‘llarini modernizatsiyalashga, yo‘l qoplamalarini kuchaytirishga va kengaytirishga, ko‘priklarni va ulardagi sun‘iy inshootlarni ta‘mirlashga, suv uzatkich tizimini takomillashtirishga, meyoriy talablarni ta‘minlash uchun ba‘zi bir yo‘l bo‘laklarini (uchastkalarini) qayta qurishga, yo‘l belgilarini hamda to‘siqlarni va yo‘lning boshqa kerakli injenerlik uskunalari o‘rnatishga alohida e‘tibor berilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi hukumati xalq xo‘jaligini ko‘tarish, uni jahon iqtisodiyotiga birlashtirish uchun ulkan ishlarni izchillik bilan amalga oshirayapti. Bu yo‘nalishda, o‘z kommunikatsiyalarini rivojlantirishni alohida e‘tiborga olib, 1999 yil 19 avgustda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi «Yevropa-Osiyo qit‘alararo avtomagistralining O‘zbek bo‘lagi Andijon-Toshkent-Nukus-Qo‘ng‘irot trassasini, qo‘shni davlatlarga chiqish imkoniyatini hisobga olgan holda,

Andijon-Toshkent-Nukus-Qo'ng'iro't tez yurar avtomagistrali qurilishini loihalashtirish haqida» qaror qabul qildi.

Qarorda begilanishicha, loyiha yechimlari jahon standartlari darajasida, rivojlangan mamlakatlarda 10-20 yil istiqbolga ishlanayotgan va qabul qilinayotgan texnik yechimlarni hisobga olgan holda, bu avtomagistral O'zbek milliy tez yurar avtomagistrallar tizimini yaratish uchun asos bo'lishini hisobga olgan holda, qabul qilinishi kerak. Xalqaro kelishuvlar va O'zbekiston Respublikasi hukumati qarorlarini amaliy ro'yobga chiqarish maqsadida Transport vazirligi katta miqyosdagi ishlarni amalga oshirmoqda. Murakkab baland tog'li sharoitlarda avtotransport vositalari harakatini to'xtatmasdan, Andijon-Toshkent-Nukus-Qo'ng'iro't tez yurar avtomagistralining qismi bo'lgan, Toshkent-O'sh avtomobil yo'lining Angren va Xonobod shaharlari orasidagi bo'lagi yangilangan. Qisqa vaqt ichida Qamchiq va Rezak dovonlaridan o'tadigan avtoyo'l tunneli qurildi va foydalanishga topshirildi va shu bilan Ulug' Ipak Yo'li tiklana boshladi.

Avtomagistral Qirg'iziston Respublikasi chegarasida, O'sh shahri yaqinida (Andijon viloyatidagi O'zbekiston Respublikasi bilan Qirg'iziston Respublikasi davlat chegarasida) boshlanadi va Andijon, Namangan, Farg'ona, Toshkent, Sirdaryo, Jizzax, Samarqand, Navoiy, Buxoro, Xorazm viloyatlari, hamda Qoraqalpog'iston Respublikasidan o'tadi. Shu bilan 10 ta viloyat va Qoraqalpog'iston Respublikasini to'g'ridan-to'g'ri muhim transport arteriyasi bilan o'zaro bog'laydi.

Avtomagistralning oxiri O'zbekiston Respublikasi doirasidagi Qirg'iz turar joyi va u Benay shahriga (Qozog'iston Respublikasi) boruvchi kollektor yo'lga tutashadi. Trassa joylar relyefining hamma turlari bo'yicha yo'naltirilgan. Trassa rejasini loyihalashtirishda, birinchi navbatda quyidagilarni ta'minlash hisobga olingan:

- tranzit yuklarni Respublika hududida Yevropa-Osiyo ko'prigining qismidek tashish;
- tezyurar arterial magistralda ichki yuk va yo'lovchilar tashishni yirik yuk yig'ilish nuqtalariga shaxobcha yo'llar chiqarib amalga oshirish;
- qisqa vaqt ichida, hozirda ishlab turgan aloqalarni saqlash, Respublika aholi yashaydigan joylar orasida uzluksiz, xavfsiz harakatni ta'minlash.

Transport vositalarining yuqori tezlikda harakatlanishini ta'minlash uchun aholi yashaydigan joylarni aylanib o'tish ko'zda tutilgan, yirik shaharlar (Andijon, Farg'ona, Qo'qon, Namangan, Olmaliq, Toshkent, Guliston, Jizzax, Samarqand, Kattaqo'rg'on, Navoiy, Buxoro, Gazli, Qizilravot, Urganch, Xiva, Nukus, Qo'ng'iro't, Beynau) bilan aloqa esa shaxobcha kollektor yo'llar yordamida amalga oshiriladi. Avtomagistral trassasini loyihalashtirishda sanoat komplekslarini,

muhandislik kommunikatsiyalarini, alohida ahamiyatga ega bo'lgan va sug'oriladigan yerlarni, qo'riqxonalarini, ko'llarni, tarixiy_madaniy ahamiyatga ega bo'lgan joylarni aylanib o'tishga, hamda irrigatsiya tizimi buzilishiga yo'l qo'ymaslik shartlariga yuqori darajada e'tibor berilgan. Shuningdek mavjud avtomobil yo'llaridan foydalanish ham ko'zda tutilgan. Avtomagistralning asosiy trassasi 1492 kmni tashkil etadi, shaharlarga olib boruvchi shaxobcha kollektor yo'llar uzunligi esa 802 km. [1,2,3]

Avtomagistralning asosiy trassasi olti harakat tasma-siga ega, shaxobcha kollektor yo'llar esa to'rt tasmali. Boshqa yo'llar va muhandislik kommunikatsiyalari bilan yondoshuvlar va kesilishuvlarni kamaytirish uchun qayta trassalash yoki mavjud inshootlarni qayta qurish ko'zda tutilgan. Avtomobil yo'llari bilan yondoshuv va kesilishuvlar turli sathlarda loyihalashtirilgan. Avtomagistral va shaxobcha kollektor yo'llar mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan avtomobil yo'llari bilan, irrigatsiya tizimining tekshirish yo'llari bilan kesishganda transport yechimlari o'rnatmasdan turli sathlardagi kesishmalar loyihalashtirilgan. Temir yo'l bilan kesishmalar turli sathlarda loyihalashtirilgan. Tezkor avtomagistralda 850 ta ko'priklar, yo'l o'tkazgich, estakada va piyodalarning o'tish joylari qurilgan. Loyihada, yuqori tezlikda harakat qiluvchi avtomobillarning xavfsizligini ta'minlash maqsadida, zamonaviy texnik yechimlar majmuasi ko'zda tutilgan.

«Qo'ng'iroq-Nukus-Toshkent-Andijon» avtomagistrali uch yuzdan ortiq infrastruktura obyektlarini (yonilgi quyish va texnik xizmat ko'rsatish shaxobchalarini, kempinglarni, motellarni) o'z ichiga olgan va bizning mamlakatimiz Yevroosiyo transport bozorida munosib qatnashchi bo'lishiga imkoniyat beradi.

Xulosa. Hozirgi sharoitda xalq xo'jaligining ko'pchilik yirik subyektlarining rivojlanishi yaxshi tashkil etilgan avtomobil yo'llari tarmog'i bilan uzviy bog'liq. O'zbekiston o'zining geopolitik holatiga ko'ra juda katta yuk tashish va hududidan yuklarni olib o'tish (tranzit) imkoniyatlarga ega. Aynan avtomobil yo'llarini qurish va ulardan samarali foydalanish mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishini belgilovchi muhim omil bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avtomobillar texnik ekspluatatsiyasi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. Qayta ishlangan va to‘ldirilgan Kuznetsov Ye.S. tahriri ostidagi ruscha 4-chi nashrdan tarjima prof. Sidiqnazarov Q.M. tahriri ostida. T.: «Voriz-nashriyot». 2008-548 bet.
2. U.N.Abduraxmonov, J.S.Haydarov. Xalqaro transport koridorlari. Международный научный журнал № 11(100), часть 1 «Новости образования: исследование в XXI веке». № 11(100), часть. 1 Июня, 2023. стр. 306-310.
3. Абдурахмонов У.Н. Состояние международных автомобильных транспортных коридоров в государствах Центральной Азии. Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 24 | 2023. стр. 109-115.
4. <https://parliament.gov.uz/oz/news/>
5. <https://qashqadaryo.uz/oz/nview/vhyqitbt>